

Про тенденцію поводитися молодій людині по звичаю свідчать дані американського вченого проф. Томаса Васса, який вивчав вплив морального релятивізму і психології на духовний стан американського суспільства протягом багатьох років. За цей час кількість дітей, що утримуються державою, збільшилося на триста відсотків. Число самогубств юнаків, дівчаток та дітей, молодших двадцяти років, збільшилося у десять раз. Кількість великих злочинів у п'ять разів. Американські політологи вважають, що високий рівень злочинності є тою ціною, яку суспільство платить за демократію. Тому позбавлення людини духовних орієнтирів дає можливість з легкістю маніпулювати його свідомістю, що створює умови для руйнування етичних та естетичних норм, зняття різних табу. Вирішення цієї проблеми лежить лише через повернення людей до вітчизняної культури, що допоможе викувати душевні хвороби. А як відомо, в здоровому дусі буде і здорове тіло.

Таким чином, поновлення національних традицій вокально-хорового виховання учнів на уроках музичного мистецтва, їх активізації у позаурочній та позашкільній діяльності сприяє формуванню у дітей різного віку цілісної картини світу, поліпшенню морального стану суспільства, піднесенню емоційно-естетичної культури підростаючого покоління.

Література

1. Бражников М. Древнерусская музыка. – М.: Музыка, 1972. – С.142.
2. Труды Киевской духовной академии в 2-х т. – К., 1897. – Т.1. – С.2.
3. Козицький П. Спів і музика в Київській академії за 300 років існування. – К., 1971. – С.30-31.
4. Риггс С. Как стать звездой/ Сост. Guntar Gollege, 2000. – С.68.
5. Клипп О.Я. Обучение эстраднему пению на музыкальных факультетах педагогических вузов (дисс... канд. пед. наук). – М., 2003. – С.6.
6. Линклэйтер К. Освобождение голоса / Пер. с англ. Л.В.Соловьевой. – М.: ГИТИС, 1993. – 176с.
7. Юцевич Ю.Є. Музыка. Словник-довідник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – С.252.
8. Яковлева А.С. Искусство пения: Исследовательские очерки. Материалы. Статьи. – М.: Информбюро, 2007. – С. 3.
9. Цыпин Г.М. Музыкально-исполнительское искусство: Теория и практика. – СПб: Алетейя, 2001. – С.107.
10. Франк С.Л. Сочинения. – М.: Правда, 1990. – С. 401.
11. Митрополит Иерофей Вахос. Православная психотерапия. Сергиев Посад Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2004. – С.113.

УДК 378-057.87:37.035

Козир А. В., Кучменко Е. М.

ПОЛІКУЛЬТУРНЕ ВИХОВАННЯ – ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

В статье рассматриваются процессы, связанные с поликультурной воспитанием студенческой молодежи, что позволит ей активно социализироваться, быть проводниками национальных и общечеловеческих ценностей в современном глобализированном мире.

Ключевые слова: поликультура, социализация, педагогика, воспитание, мировоззрение, глобализация.

The article examines the processes related to multicultural education students, which will allow her to actively socialize, to be agents of national and universal values in today's globalized world.

Keywords: polyculture, socialization, education, upbringing, outlook, globalization.

Цілями полікультурного виховання вважається формування толерантності, взаємобміну, навичок взаємодії, активної солідарності, порозуміння. Як пояснює Л. Кравченко,

полікультурне виховання – це процес цілеспрямованої соціалізації студентської молоді, спрямований на оволодіння системою національних і загальнолюдських цінностей, формування комунікативних умінь, що дозволяють студентам здійснювати інтенсивну між культурну взаємодію, розуміти інші культури, толерантно ставитися до їх носіїв [1]. Усе зазначене відповідає як гуманізму, так і демократичності, які в просторі певної держави мають гнучко поєднуватися з завданнями національного виховання.

На цей синтез звернули увагу культурологи, оскільки в епіцентрі взаємодії зазначених освітніх завдань стоїть культура націй і народів. З цього приводу В.В. Кузьменко, Л.А. Гончаренко відмічають, що «сьогодні глобальні процеси, які відбуваються у культурі, хвилюють багатьох науковців, зокрема культурологів. Під час глобалізації неможливо позбутися інтегративного фактору, який може призвести до руйнування історичних бар'єрів між народами, до розвитку загальнолюдської цивілізації. Цей процес відбувається завдяки єдиній і одночасно різноманітній природі світу в цілому» [2].

Україна – держава, яка стоїть на шляху глобалізаційних потоків, крім того вона сама є полі національною та поліетнічною. До цього ж слід додати, що Україна все більше приваблює іноземну молодь до навчання, особливо зі Сходу та арабських країн. Усе це загострює процеси полі культури, вони стають некерованими, хаотичними. Між тим, в них закладений потужний соціокультурний потенціал, який має бути досліджений, опанований та застосований педагогічною громадою. Ще один ракурс полікультурності висвітлює О.А. Грива, а саме: «Комплекс питань, що пов'язані з різними аспектами міжкультурних комунікацій, постає перед Україною і у зв'язку з її інтеграцією до європейського і світового культурного простору, зокрема й освітнього. Завдяки приєднанню до Болонського процесу Україна поступово стає активним співучасником формування європейського простору вищої освіти та поширення стандартів європейської системи вищої освіти у світі. Збереження та розвиток надбань людства, можливість подальшого використання скарбів європейської та загальносвітової культури та освіти безпосередньо залежать від спроможності української молоді бути толерантною та ефективною у полікультурному просторі» [3].

В.В.Кузьменко вважає: якщо у світі буде підтримана тенденція формування однополярного світу з єдиним центром, який керуватиме маргінальним статусом країн, які відстають в економічному розвитку, порушиться філософська закономірність діалектичного розвитку, яка передбачає наявність єдиного центру як єдності різноманітностей. У філософії єдине пронизує всю багатоманітність і будь-яке одиничне складає цілісність різноманітності, яка містить природу цілого та одиничного. Отже, діалектичний розвиток світової культури, її інтеграція не може відбуватися іншим шляхом, ніж через єдність різноманітності культур [4].

Отже, сьогодні полікультурність як феномен глобалізованого світу стає актуальним предметом побудови нових концептуальних підходів до вирішення педагогічних національно-державних завдань багатьох країн світу, склад яких не є моноетнічним. У таких державах полі культурність є традиційною багатовіковою умовою існування багатьох народів і етносів. Ця полі культурність не є ситуативною, що виникає під час стрімких міграційних процесів, або, наприклад, під час виробничих процесів, академічних, коли на певний строк створюються умови полі культурності між людьми. Які охоплені спільною справою. Йдеться про полі етнічне середовище, яке створювалося багатьма поколіннями народів і етносів, що врешті-решт звернуло увагу на проблему побудови спеціальної організації освітнього процесу, якій відповідає таким умовам.

Звернемо увагу на витоки полікультурності як концепції педагогічної науки.

Як свідчить аналіз походження цих понять, вони виникли з теорії мультикультури, яка була розроблена Дж. Бенксом [5]. В інтерпретацію феномену мультикультурної освіти Бенкс поклав принцип усвідомлення і прийняття різними культурними та етнічними групами набору цінностей, що поєднують людей та дозволяють їм жити разом на спільній території та досягати порозуміння й успіху. На думку Бенкса, особистість буде вільно діяти згідно з нормами і цінностями своєї етнічної групи до того часу, поки вона не стикатиметься з домінуючими національно-ідеалізованими цінностями, такими як справедливість, рівноправність, людська гідність. Він сформулював п'ять специфічних вимірювань щодо

мультикультурної освіти: погоджувальна інтеграція, процес конструкції знань, зниження упередження (стереотипів), педагогіка акціонерного капіталу, уповноважуючи культура соціального складу школи. Вони мають наступне пояснення.

- «Погоджувальна інтеграція» - вливання різних культур, етнічної приналежності, інших ідентичностей, які можуть враховуватися під час складання навчальних планів.

- «Процес конструкції знань» залучає студентів до критики соціального розташування груп через ознайомлення політичних або науково-політичних позицій, документів тощо.

- «Зниження упередження» описує уроки і діяльність, яку вчителі здійснюють, щоб заявити позитивні зображення етнічних груп і поліпшити між групові стосунки.

- «Педагогіка акціонерного капіталу» (педагогічний викладацький ресурс) торкається зміни викладацьких стилів на більш демократичний, якій сприяє полегшенню академічних досягнень студентів усіх етнічних груп.

- «Уповноваження культури школи» описує огляд і організацію усіма членами персоналу етнічної картини складу учнів з наміром реструктуризувати встановлені практики таким чином, щоб створити рівний доступ для навчання представникам усіх етнічних груп [6].

Узагальнюючи концепцію Дж. Бенкса, О.Є. Мілова говорить про три основні підходи, які, на думку самого Бенкса, можна розділити тільки теоретично або концептуально, а на практиці вони змішуються один з одним і в такому вигляді дають позитивний результат. Йдеться про такі підходи: 1) змістовний підхід (content approach), який включає доповнення до навчального плану або внесення змін в навчальний план відповідно до вимог полікультурного навчання; 2) підхід за досягненнями (achievement approach), який фокусується на формуванні системи цінностей, теорій та стратегій для покращення академічних результатів учнями нижчих соціальних груп, «кольоровими» та учнями-представниками різних культурних прошарків; 3) підхід міжгрупового навчання (intergroup educational approach), головна мета якого допомогти всім учням розвинути позитивне ставлення до людей різних статей, рас, етнічних і культурних традицій [7].

Його послідовниками були G. Gay, M. Craft, C. Sleeter, які вважали, що мультикультурна освіта відповідає принципам гуманізації та демократизації.

Серед науковців, що докладно вивчають перебіг полікультурної освіти в США, варто назвати О. Мілову, І. Галицьку, у Європі – Я. Полякову, А. Джуринаського, В. Кузьменка, Л. Гончаренка, інших. Спостерігаючи за розвитком полікультурної освіти, нібито приміряючи її надбання до педагогічного процесу в Україні, вчені намагаються визначитися з її майбутнім. Так, наприклад, Я. Полякова [8], презентує точку зору німецького педагога Ю. Ханнерса, який передбачає чотири шляхи розвитку:

- перший – це сценарій дозрівання, заснований на рівноправному діалозі й обміні інформацією між великими культурними центрами, з одного боку, і периферією, з іншого;

- другий – глобальної гомогенізації, згідно з яким всі країни копіюють західний (американський) спосіб життя;

- третій – сценарій «насичення» місцевих культур продуктами західної цивілізації, що витісняють національні цінності і традиції;

- четвертий – сценарій «периферійної корупції», що припускає освоєння периферією лише окремих зовнішніх форм західної культури при повному перекичуванні її справжнього змісту.

Оптимальним, на думку Я. Полякової, є сценарій «дозрівання», тому що саме він заснований на плюралізмі і рівноправності культур, між культурній взаємодії освітніх систем, обміні інформацією й ідеями, заснованими на діалозі культур. Але кожна країна має зробити свій вибір та працювати в обраному напрямку.

І.В. Балицька, узагальнюючи погляди американських дослідників щодо мультикультурної освіти, підкреслює значущість для мультикультуралістів цінності різноманіття і вважати, що специфічний зміст, структура і практика, яка застосовується мультикультурою, змінюватиметься залежно від виникаючих умов. Тому, відмічає вона, мультикультуралісти закликають практиків до того, щоб у рамках загальноприйнятих

концепції виробити власний підхід до розуміння і реалізації мультикультуралізму для того, щоб відповідати специфічним освітнім умовам [9].

Сьогодні у загально визначеному розумінні мультикультурна освіта інтерпретується як: 1) концептуальна ідеологічна течія в освітній практиці сучасного демократичного суспільства; 2) освітня стратегія, що представляє послідовні освітні процеси (організація, реалізація, результат), меа яких – вирішення проблем, що виникають у суспільстві в ході еволюції національних держав і постколоніальних міграційних процесів, освітніми засобами; розробка навчальних програм і організація навчального процесу в межах стратегії мультикультурної освіти, які орієнтовані на подолання культурного відчуження учнів, визнання і розвиток засадничих демократичних цінностей: прав людини, свободи, демократії, солідарності, плюралізму. Визначено і функції мультикультурної освіти:

- створення нового освітнього середовища як важливого стабілізуючого чинника громадянського суспільства;
- зниження міжетнічної напруги;
- виховання толерантності у відносинах між представниками різних культур [10].

Мультикультуралізм представлений не лише в педагогічній площині – це явище само по собі різнобічне. Як пише С. Дрожжина, мультикультуралізм – це стан, процеси, погляди, політика культурно неоднорідного суспільства, які орієнтовані на свободу вираження культурного досвіду, визнанні культурного розмаїття. Йому також властивий культурний, політичний, ідеологічний, релігійний плюралізм, визнання прав меншин на культурному і на державному рівнях. К. В. Терещенко застосовує поняття «мультикультурний підхід» взагалі до будь-яких організаційних процесів. Його автор інтерпретує як «визнання культурного різноманіття та прав представників інших культур, що є особливо актуальним у полі культурному середовищі сучасних міжнародних компаній» [11].

Певним чином з мультикультурним підходом кореспондується інтеркультурний підхід. В. Остапенко пише, що він базується на концепції культури, в основі якої лежить припущення, що різні культури структурно споріднені. Отже, ця концепція припускає інтерактивне існування культур, включаючи намагання спілкуватись, розуміти та визнавати одна одну. Першочергова увага інтеркультурного підходу спрямована на цільову країну чи країни, але даний підхід бере до уваги рідну країну студента, відносини між цільовими країнами та його власного, можливо, з іншими країнами, включаючи стосунки домінування та ставлення одна до одної. В навчальному процесі при цьому типово наголошується важливість фактора національної своєрідності [12]. Це тлумачення вважаємо актуальним до тих ситуативних полі культурних умов, коли, наприклад, в навчальному процесі ВНЗ створюються групи зі студентів різних національностей, включаючи тих, хто приїхав з інших країн світу. О. Аракелян вважає, що етнокультурна меншин у формуванні національної самосвідомості має бути зумовлена їх ціннісними орієнтирами, серед яких «прагнення до історичної істини і визнання ролі інших спільно проживаючих і суміжних народів як супутників історичного шляху багатонаціонального суспільства». І це обов'язково має бути відбито у створенні навчальних планів, програм тощо та враховуватися в навчально-виховному процесі на засадах принципу від засвоєння культури рідного народу до сприйняття культури народів спільного проживання, а потім наближення до світової культури [13].

На думку М. Куранова, люди народжуються із задатками до міжнаціонального спілкування, однак, як інші здібності, їх потрібно розвивати. Автор наводить два чинники, що гальмують розвиток таких здібностей та, навпаки, стимулюють явища націоналізму та етноцентризму. Перша причина – культурний консерватизм, нестача знань про інші народи, відсутність досвіду міжнаціонального спілкування. У зв'язку з цим, автор нагадує відому думку: «Хто не знає свого народу – не знає жодного. Хто знає одну релігію, одну культуру – не знає жодної». Друга причина – ефект окремих конкретних соціальних ситуацій, що викликають психологічне невдоволення людей, які вони переносять на національний ґрунт. Упереджене ставлення до будь-якої нації формує не одне покоління людей. Очистити особистісну свідомість від упередженого ставлення досить важко, потрібно багато часу, щоб зруйнувати стереотипи, при цьому слід займатися не лише своєю культурою або

наближеною до неї [14]. Ці позиції є національним підґрунтям полікультурної освіти, яка сьогодні відноситься до інноваційних явищ світового освітнього простору.

Будь-які інновації в освіті потребують мобільної перебудови організації навчального процесу або наповнення його новими змістовними параметрами. Г. Паланкіна [15] з цього приводу відмічає: Розвиток мультикультурного змісту освіти висуває вимоги до перебудови національних систем на основі нових інтеграційних схем, підвищує інтерес педагогів до етнокультурологічної проблематики, що є наслідком трьох взаємопроникаючих зв'язків:

- по-перше, у філософії освіти відбувається зміна провідних концепцій, і завдяки плюралізму позицій виробляються різноманітні підходи як у самій педагогіці, так і у функціонуванні освітніх систем. Така еволюція здійснюється на основі переосмислення накопиченого культурного досвіду. При цьому культура створює ґрунт для розвитку і вкорінення різноманіття, варіативної і якісної своєрідності усіх своїх елементів, а освіта дає учням розуміння цих процесів;

- по-друге, зміна соціально-економічних орієнтацій примушує педагогів звертатися до базових цінностей культури для того, щоб корегувати традиційні і ставити інноваційні культурні цілі і завдання освіти в умовах суспільства, що швидко змінюється, а також за допомогою культурології знаходити адекватні засоби для реформ;

- по-третє, суб'єкти освітніх систем – самі діти, педагоги, батьки, працівники управління, а також співтовариство в цілому як споживачі щодо результатів педагогічної діяльності – починають розуміти необхідність активного насичення навчально-виховного процесу культурними компонентами, оскільки саме вони створюють умови для духовного становлення особистості, саме загальнолюдські цінності культури можуть забезпечити нові соціокультурні потреби.

У сучасних педагогічних теоріях частіше застосовують синоніми мультикультурної освіти, а саме: полікультурна освіта (І. Алексашенкова, О. Аракелян, Л. Гончаренко, О. Губенко, Т. Клінченко, Г. Шевченко, З. Малькова, Я. Полякова, Д. Чупалова, інші), полікультурне виховання (І. Антонюк, В. Бойченко, А. Джуринський, Л. Голік, В. Компанієць, М. Красовиць кий, І. Лощенкова, А. Солодка, О. Сухомлинські, інші), інтеркультурна освіта (р. Агадулін, В. Євтух, Л. Коропорович, Т. Лаврова, А. Ленд'єл-Сяркевич, І. Галицька, Н. Рогозін, Н. Родіна, інші). У якості методологічних засад полікультурної освіти та виховання вчені вбачають концепцію діалогу культур М. Бахтіна і М. Біблера, визначаючи їх як культурно-діалогічні засади (В. Андрущенко).

Плікультурна освіта, в загальному розумінні, - така освіта, для якої ключовими поняттями є культура як уселюдське явище; це засіб допомогти особистості в подоланні шляху від засвоєння етнічної, національної культури до усвідомлення спільності інтересів народів у їхньому прагненні до миру, злагоди, прогресу через культурний розвиток [4].

Вчені України щодо сутності полікультурної освіти розуміють як освіту, яка здійснює свої основні функції та вирішує основні завдання через ключове поняття «культура» як вселюдське явище.

У 1998 році на конференції «Проблеми полікультурної освіти в Україні», що була присвячена проблематиці полікультурної освіти в Україні, узагальнено висловлено, що полікультурність має бети представлена та застосована в педагогічному процесі як принцип. З цього приводу О. Гуренко відмічає, що полікультурність визначається як принцип функціонування та співіснування у певному соціумі різноманітних етнокультурних спільнот, з притаманним їм усвідомленням власної ідентичності, що забезпечує їх рівноправність, толерантність та органічність зв'язку з ширшою крос-культурною спільнотою, взаємозбагачення культур, а також наявність та визнання спільної загальнодержавної системи норм та цінностей, які становлять основу громадянської свідомості кожного члена соціуму» [16].

Визначаючи значущість процесів ознайомлення та взаємопроникнення культурних надбань різних народів, звернемося до рекомендацій ЮНЕСКО щодо інтеркультурної освіти у 2006 році, де підкреслюється, що «Мультикультурна освіта припускає знайомство з іншими культурами з метою формування доброзичливого або, принаймні, толерантного ставлення до них. Метою інтеркультурної освіти є перехід від пасивного співіснування до

спільного проживання у багато культурному суспільстві через розвиток розуміння, поваги та діалогу між представниками різних культур» [17].

Спільними також є досягнення щодо структуротворчих функцій полі культурної освіти або рівневих аспектів її впливу. Так, І.В.Алексашенкова зауважує на структуротворчій функції полі культурної освіти, оскільки вона є видом цілеспрямованої соціалізації студентів, що забезпечує:

- на когнітивному рівні – засвоєння зразків і цінностей світової культури, культурно-історичного і соціального досвіду різних країн і народів;

- на ціннісно-мотиваційному рівні – формування соціально - настановчих і ціннісно - орієнтаційних установок та орієнтацій до між культурної комунікації і обміну, а також розвиток толерантності щодо інших країн, народів, культур і соціальних груп;

- на діяльнісно - поведінковому рівні – активну соціальну взаємодію з представниками різних культур при збереженні власної культурної ідентичності.

Певним чином кореспондується з цим позиція Д.Г. Чупалової, яка визначає систему соціокультурних передумов, джерел та факторів, що забезпечують різноманітну полі культурну освіченість, це: а) локальний і регіональний (етнонаціональний) компонент; б) регіонально-федеральний компонент; в) глобальний компонент загальнолюдської світової культури [18]. Також заходимо схожу позицію у молодих вчених, які дійшли узагальненого висновку про рівні полі культурного виховання. Наприклад, І. Квасниця [19] повідомляє, що «полі культурне виховання» в аспекті початкової шкільної освіти є педагогічним процесом, який забезпечує:

- на когнітивному рівні засвоєння молодшими школярами цінностей, культурно-історичного досвіду українського народу, корінних народів і національних меншин, що проживають в Україні;

- на ціннісно-мотиваційному рівні – формування соціально-установчих і ціннісно-орієнтаційних схильностей учнів до інтеркультурної комунікації і обміну, а також розвиток толерантності і емпатії стосовно інших народів, культур і соціальних груп;

- на діяльнісно-поведінковому рівні – активну соціальну взаємодію з представниками різних культур при збереженні власної культурної ідентичності.

Отже, бачимо, що стратегія, на яку вказує ЮНЕСКО щодо полікультурної освіти, сприймається педагогічною спільнотою багатьох країн. Між тим, відмінності в дослідженнях торкаються питань конкретизованого змістовного аспекту полікультурності, суб'єктів впливу полікультурності: діти, школяри, вчителі. Крім того, вчені визначають основні рівні, на які впливає полікультурна освіта – це когнітивний, ціннісно-мотиваційний та діяльнісно-поведінковий. Вони також визначені як сфери, в межах яких полікультурні стратегії освіти набувають більш ефективного впливу на свідомість, національно-культурну само ідентичність та формують систему цінностей, навички поведінки, які важливі в умовах спільного соціокультурного середовища для представників різних етнічних груп.

Література

1. Кравченко Л.В. Полі культурне виховання студентської солоді [Електронний ресурс] / Л.В. Кравченко // Восьма міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Сучасність, наука, час. Взаємодія та взаємовплив». Режим доступу <http://intkonf.org/kravchenko-lv-polikulturene-vihovannya-studentskoyi-molodi/>

2. Куликова С. Аксиологические основы национального образования в современной России [Электронный ресурс]/С. Куликова// Образование №7 (174) 2004. Режим доступа: http://www.rau.su//observer/№7_2004/7_09.htm

3. Грива О.А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полі культурного середовища: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук: 09.00.01 – філософія освіти. /О.А. Грива. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2008. – 32 с.

4. Кузьменко В.В. Формування полі культурної компетентності вчителів загально-освітньої школи: Навч. пос. / В.В. Кузьменко, Л.А. Гончаренко. – Херсон: РІПО, 2006. – 92 с.

5. Banks J.A. Race, Culture and Education: The Selected Works of James A. Banks. New York, NY: Routledge, 2006. – P.252.
6. Gay G. Multicultural Teacher Education // Multicultural Education in Western Societies. London-New York Sydney-Toronto: Holt, Rinehart and Winston, 1986. –P.154-177.
7. Мілова О.Є. Полі культурна педагогіка США у контексті постмодернізму [Електронний ресурс] / О.Є Мілова. Режим доступу http://alma-mater.lnpu.edu.ua/magazines/elect_v/NN14/11moyukr.pdf
8. Полякова Я.В. Європейські концепції полі культурної освіти і виховання [Електронний ресурс] / Я.В. Полякова. – Режим доступу http://www.nbuiv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvmdpu/texts/articles/2008/08_02rua vekr.pdf
9. Балицкая И.В. Современные подходы к реализации идей мультикультурного образования в США. И.В. Балицкая //Ученые записки СахГУ: сборник научных статей. Вып. 5. – Южно-Сахалинск: СахГУ, 2005. –С. 92-94.
10. Мультикультурное образование [Електронний ресурс] // Мир словарей. Психологическая энциклопедия. 2000-2011 г. Режим доступа http://mirсловarey.com/cjntent_psy/multikultunoe-obrazovanie-1926.html.
11. Дрожжина С. Мультикультуралізм: теоретичні та парктичні аспекти / С.Дрожжина// Політичний менеджмент. – 2008. - №3. – С.96-106.
12. Афанасенко Е. Моральные суждения студенческой молодежи современного Китая? [Электронный ресурс] // Развитие личности.- №2. – 2007. – С.129-143. Режим доступа: http://rlonline.ru/articles/r107_2/632.html
13. Аракелян О.В. Поликультурное образование в многонациональной школе в условиях мегаполиса. Диссер. На соискание ученой степени канд. Пед. Наук спец. 13.00.01 – общая педагогика [Электронный ресурс] / Офелия Вапзгенована Аракелян. Москва, 1997. – 135 с. – Режим доступа <http://www.dissercat.cjm/cjntent/polikuturnoe-obrazovanie-v-mnogonatsionalnoi-skole-v-usloviyakh-megapolisa>
14. Куранов М. Культура межнационального общения.// Педагогика. – 1992.- №7-8. – С.41-44.
15. Палаткина Г.В. Проблемы мультикультурного образовательного пространства [Электронный ресурс] / Г. В. Палаткина. – Режим доступа. <http://borytko.nm.ru/papers/subject2/palatkina.htm>. Название с экрана
16. Губенко О.І. Полі культурна освіта в Україні: до сутності поняття [Електронний ресурс] /О.І. Губенко. Режим доступу <http://vuzlib.com/content/view/160/84/>
17. UNESCO Guidelines on Intercultural Education. Paris: UNESCO// UNESCO Section of Education for Peace and Humman Rights,2006.Printer at UNESCO in Paris (ED-2006/WS/59)-CLD29366.
18. Чупалова Д.Г. Развитие поликультурного образования в многонациональной школе (На материале начальной школы Республики Дагестан): дис. На соискание уч. Степени канд пед. Наук, спец. 13.00.01 – Общая педагогика, история педагогики и образования [Электронный ресурс] / Джамия Гасанована Чупалова, Махачкала: Дагестанский государственный университет, 2005. – 232 с. Режим доступа <http://www.dissercat.com/content/razvitie-polikulturnogo-obrazovaniya-v-mnogonatsionanoi-shkole-na-materiale-nachalnoi-shkol>
19. Квасниця І.Ю. Педагогічні ідеї полі культурного виховання [Електронний ресурс] / І.Ю. Квасниця // Спадщина України: Західно-Українська Асоціація. Режим доступу <http://www.spadshina.com/ua>